

Стойка В.С.

ПРОБЛЕМИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стаття присвячена проблемам капіталізації комерційних банків України в сучасних умовах. На основі підходів зарубіжних та вітчизняних вчених розглядаються та обґрунтовуються поняття “банківський капітал” та “капіталізація банків”. Проаналізовано динаміку обсягу власного капіталу комерційних банків України та його співвідношення з величиною статутного капіталу, наданих кредитів та валового внутрішнього продукту. За результатами проведеного аналізу окреслено основні проблеми капіталізації комерційних банків України та запропоновано рекомендації стосовно їх подолання.

Ключові слова: капіталізація, банківський капітал, власний капітал, достатність капіталу, комерційні банки.

ВСТУП

Постановка проблеми. Вагомим чинником економічного зростання нашої держави є стабільна та надійна банківська система, завдяки якій здійснюється забезпечення економічних суб'єктів необхідною кількістю фінансових ресурсів. У сучасних умовах економічної нестабільності необхідним є застосування нових підходів до розроблення ресурсної політики комерційних банків, у першу чергу заходів, спрямованих на формування достатнього за обсягами власного капіталу та вибору джерел його нарощення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці забезпечення достатнього рівня капіталізації банківських установ присвячували свої праці як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники: Ф. Мишкін, Д. Розенберг, Дж. Сінкі, П.Роуз, М. Алексеєнко, З. Васильченко, І. Гуцал, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, В.Коваленко, А. Мороз, Л. Примостка, Т. Смовженко, Р. Слав'юк та інші. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених особливостям процесу банківської капіталізації, існують питання, які є актуальними в сучасних умовах. На сьогодні важливим є дослідження стану капітальної бази комерційних банків України з метою розробки пропозицій та способів її нарощення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності понять “банківський капітал”, “капіталізація банків”, а також проведення аналізу капіталізації комерційних банків України для виявлення основних проблем цього процесу в сучасних умовах та розробки рекомендацій щодо їх подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В економічній літературі не існує єдиного розуміння поняття “банківський капітал”. Причому

розбіжності в його тлумаченні виникають як серед зарубіжних, так і серед вітчизняних вчених.

П. Роуз [1] розуміє під банківським капіталом внесені власниками банку кошти, а саме: акціонерний капітал, резерви та нерозподілений прибуток.

Д. Розенберг [2] до банківського капіталу, крім акціонерного, відносить також довгострокову заборгованість.

Схожої думки дотримується Ф. Мишкін [3], який визначає банківський капітал як різницю між сумою активів і пасивів, яка утворює чисті активи банку. Ці кошти мобілізуються шляхом продажу нових акцій або нерозподілених доходів. Важливим компонентом є також резерви у разі неповернення позик.

Дж. Сінкі [4] визначає основну функцію банківського капіталу як здатність компенсувати збитки, що виникають внаслідок банківських ризиків.

Таким чином, П. Роуз, Д. Розенберг, Ф. Мишкін та Дж. Сінкі під банківським капіталом розуміють власний капітал банку, який створюється засновниками та має здатність компенсувати збитки, що виникають внаслідок ризиків.

Вітчизняні дослідники більшою мірою ототожнюють поняття “банківський капітал” та “банківські ресурси”. Зокрема, у фінансовому словнику за редакцією А.Г. Завгороднього банківський капітал трактується як сукупність грошових капіталів (власних та залучених), якими оперує банк, що у свою чергу приносять прибуток [5].

Універсальний бізнес-словник ототожнює банківський капітал з фінансовими ресурсами. Згідно із цим словником банківський капітал – це сукупний грошовий капітал, залучений банком з різних джерел, та використовується ним для проведення банківських операцій і утворює фінансові ресурси банку [6].

В енциклопедії банківської справи поняття «банківський капітал» розглядається як сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які банк використовує у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних банківських операцій та отримання прибутку [7].

© Стойка Вікторія Степанівна, к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», моб.тел.: 0665359212; e-mail: svs.uznu@gmail.com

На наш погляд, найбільш вдалими є визначення категорій “банківський капітал” та “банківські ресурси”, запропоноване М.Д. Алексеєнком [8]. Під власним банківським капіталом дослідник вважає, що це кошти і виражена у грошовій формі частину майна, які належать його власникам, що забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, і які використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку. При цьому під терміном “банківські ресурси” розуміються кошти, що фактично знаходяться у розпорядженні банків.

На думку багатьох вітчизняних науковців [8; 9; 10; 11], найбільш точним та загальним показником рівня забезпеченості капіталом як окремого банку, так і всієї банківської системи, є рівень капіталізації. При цьому слід зазначити, що науковці різних галузей економіки поняття “капіталізація” тлумачать по-різному.

Так, у фінансовому словнику за редакцією А.Г. Завгороднього, Г.Л. Вознюка, Т.С. Смовженко [5] подаються декілька визначень поняття «капіталізація», а саме: 1) перетворення доданої вартості у вигляді нерозподіленого прибутку в капітал для розширеного виробництва шляхом збільшення активів; 2) процес формування фіктивного капіталу шляхом випуску акцій, облігацій, заставних листів іпотечних банків, інших цінних паперів; 3) процес реалізації майна підприємства для збільшення капіталу; 4) включення відсотка, який нараховується протягом пільгового періоду кредиту, до суми основного боргу з метою звільнення позичальника у цей період від сплати як частини основного боргу, так і відсотків.

Деякі вчені вважають, що капіталізація – це результат перемноження вартості акцій на їх кількість і розглядають її як абсолютний розмір цінних паперів, представлених у капіталі. Інші позначають цим терміном перетворення вартості в капітал [3].

Д. Розенберг розглядає поняття капіталізації як суму всіх грошей, інвестованих у банк його власниками [2].

Інший зарубіжний вчений Д. Пірс визначає капіталізацію як загальний обсяг і структуру акціонерного капіталу банку [12].

Тлумачний словник з банківської справи О.М. Островської дає визначення поняття “капіталізація” як реінвестування отриманого прибутку [13].

Т. Момот [14] відповідно до прийнятої у світовій практиці термінології капіталізацію банку пропонує розуміти, як: 1) перетворення доходу у вартість; 2) структуру капіталу банку.

У фінансовому словнику під редакцією А.Благодатіна, А. Лозовського і Б. Райзберга [15] подане таке тлумачення капіталізації банку: 1) спосіб розподілу, використання прибутку, відповідно до якого весь прибуток або його частина спрямовується на розвиток банку, а не виплачується власникам; 2) спосіб збільшення статутного капіталу банку шляхом перерозподілу власного капіталу банківської установи.

Автори праці [16] визначають капіталізацію банку з кількох позицій:

- 1) збільшення обсягу капіталу;
- 2) сукупна максимальна вартість акцій та облігацій, які може випустити банк;
- 3) збільшення вартості банку в зв'язку зі зростанням його ринкової вартості;
- 4) додатковий випуск акцій з метою збільшення капіталу або спрямування частини доходів (прибутку, дивідендів) на збільшення капіталу банку.

Отже, більшість наведених визначень капіталізації визначають вартісну оцінку капіталу банківської установи, по-перше, з точки зору витрат на його створення (відновлення) або його спроможності створювати додану вартість.

На наш погляд, найбільш вдале визначення поняття “капіталізація” запропоноване В. Коваленко та К. Черкашиною [17], які тлумачать його як комплекс дій, спрямованих на реальне збільшення обсягу капіталу банку шляхом реінвестування отриманого прибутку, залучення грошових коштів та їх еквівалентів ззовні, а також за рахунок консолідації та концентрації. При цьому концентрація капіталу – це збільшення обсягу банківського капіталу шляхом об'єднання капіталів різних власників, а також за рахунок капіталізації доходів, тобто перетворення прибутку у капітал. Консолідація – це злиття, об'єднання фінансових ресурсів декількох банків.

Сьогодні однією з проблем вітчизняної банківської системи є підтримка її стабільності, надійності та ефективності, завдяки чому банки можуть виконувати свої функції із забезпечення економіки достатньою кількістю фінансових ресурсів. Збільшення рівня капіталізації банків України має бути ключовою компонентою у стратегії їхнього зростання. Рівень капіталізації банківських установ в Україні визначається величиною власного капіталу. Такий підхід є найбільш прийнятним з огляду на те, що вітчизняні банки не є активними учасниками фондового ринку.

Для розуміння процесів, які очікуються в сфері капіталізації банківського сектору України, важливо проаналізувати найістотніші зрушення в нинішньому розвитку банківського бізнесу (таблиця 1).

Впродовж 2009 – 2013 рр. кількість банків за реєстром в Україні знизилася з 197 до 182, а кількість діючих скоротилася на 4: з 184 до 180. При цьому на кінець 2013 р. згідно зі статистичними даними 17 банківських установ перебувають у стадії ліквідації. Впродовж 2010 – 2013 рр. спостерігається також зменшення кількості банків з іноземним капіталом: з 55 до 49 установ. Також спостерігається зниження кількості банків зі 100%-м іноземним капіталом, які на кінець 2013 р. склали 19 установ. Як наслідок, частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків впродовж 2011 – 2013 рр. знизилася з 41,9% до 34,0%. У цілому впродовж 2009 – 2013 рр. спостерігається позитивна динаміка власного капіталу вітчизняних банків. Впродовж аналізованого періоду обсяги власного капіталу характеризуються досить швидкими темпами росту, як наслідок, величина капіталу банків України збільшилася з 115175 млн. грн. до 192599 млн. грн.

Таблиця 1. Окремі дані щодо діяльності банків України у 2009–2013 рр., од. [18]

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість банків за реєстром	197	194	198	176	182
Кількість діючих банків	184	182	176	176	180
Кількість банків на стадії ліквідації	14	18	21	22	17
Кількість банків з іноземним капіталом	51	55	53	53	49
У т.ч зі 100%-м іноземним капіталом	18	20	22	22	19
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0

Позитивна тенденція спостерігається і стосовно величини статутного капіталу вітчизняних банківських установ, який впродовж 2009 – 2013 рр. зріс з 119189 млн.грн. до 185239 млн.грн. Втім темпи росту обсягу статутного капіталу впродовж 2009 – 2013 рр. знижуються: з 145 % до 106% відповідно. Впродовж аналізованого періоду спостерігається

тенденція зниження співвідношення статутного і власного капіталу: із 103% до 96%. Це означає, що обсяги власного капіталу у 2013 р. перевищували величину статутного капіталу, що є позитивною тенденцією та свідчить про поступове нарощення банківського капіталу (таблиця 2):

Таблиця 2. Динаміка капіталу банків України у 2009–2013 рр.*

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Власний капітал, млн. грн.	115175	137725	155487	169320	192599
Темп росту, %	97	120	113	109	114
Статутний капітал, млн. грн.	119189	145857	171865	175204	185239
Темп росту, %	145	122	118	102	106
Співвідношення статутного і власного капіталу, %	103	106	111	103	96

*Розраховано автором за даними джерела [18]

Необхідно також зазначити, що спостерігається зниження частки власного капіталу банків у валовому внутрішньому продукті України. Впродовж 2009 – 2012 рр. даний показник знизився з 12,6% до 11,6% відповідно (таблиця 3). Слід зазначити, що у

країнах з перехідною економікою зазначений показник перевищує 40%, а у розвинених – 80% і більше [19, с.6]. Недостатній рівень капіталізації українських банків є однією з причин їх низької конкурентоспроможності на світовому ринку.

Таблиця 3. Динаміка частки власного капіталу банків України у валовому внутрішньому продукті впродовж 2009–2012 рр., млн. грн.*

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Власний капітал	115175	137725	155487	169320
ВВП	913345	1082569	1302079	1459096
Частка власного капіталу у ВВП, %	12,6	12,7	11,9	11,6

*Розраховано автором за даними джерел [18;20]

Важливим показником, який дозволяє оцінити достатність власного капіталу для здійснення

активних операцій є співвідношення обсягів капіталу до наданих кредитів (таблиця 4):

Таблиця 4. Динаміка обсягів власного капіталу, наданих кредитів та зобов'язань комерційних банків України впродовж 2009 – 2013 рр., млн. грн.*

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Власний капітал	115175	137725	155487	169320	192599
Надані кредити	747348	755030	825320	815327	911402
Зобов'язання, млн.грн.	765127	804363	898793	957872	1085496
Співвідношення власного капіталу і кредитів, %	15,4	18,2	18,8	20,8	21,1
Співвідношення власного капіталу і зобов'язань, %	15,1	17,1	17,3	17,7	17,7

*Розраховано самостійно за даними джерела [18]

Впродовж 2009 – 2013 рр. співвідношення власного капіталу і наданих кредитів збільшилося з 15,4% до 21,1%. Ця тенденція є позитивною і свідчить про підвищення участі банківського капіталу у формуванні кредитного портфеля.

Співвідношення власного капіталу і зобов'язань впродовж 2009 – 2010 рр. зросло з 15,1% до 17,1%. Але впродовж 2012 – 2013 рр. це співвідношення було незмінним і склало 17,7%. Тенденція означає, що банки швидшими темпами нарощують обсяги зобов'язань, ніж капіталу, а отже

зростає залежність банків від залучених коштів. При цьому ризики, які можуть виникнути при залученні коштів на ринку, не покриватимуться власним капіталом, який є гарантією банківських зобов'язань. За таких умов комерційним банкам слід активізувати свою діяльність щодо нарощення власної капітальної бази.

Аргументом цього твердження є тенденція достатності (адекватності) регулятивного капіталу українських банків (рис. 1):

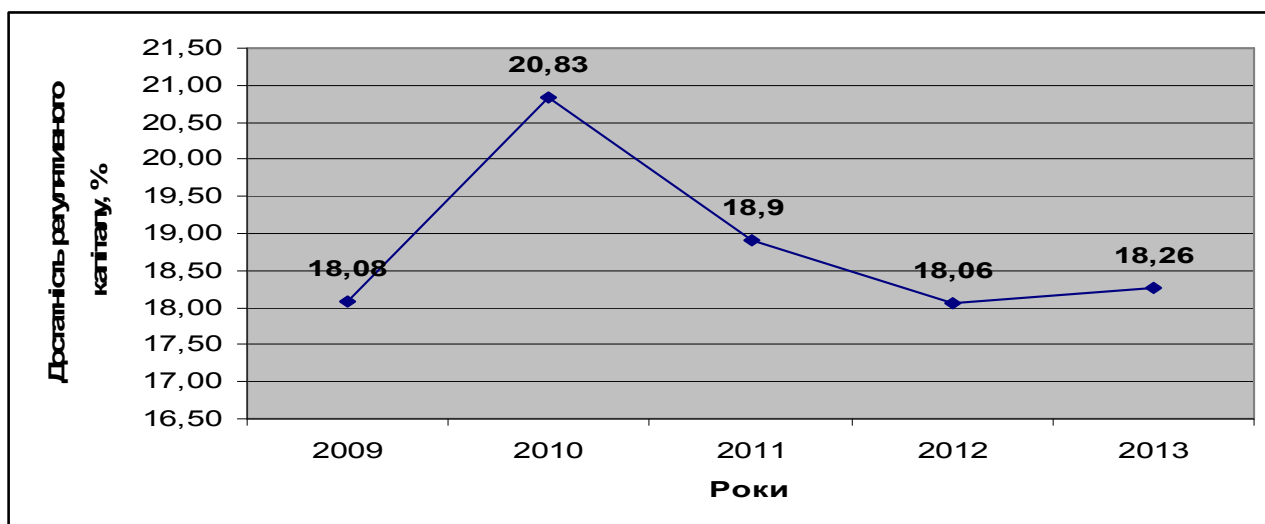

Рис. 1. Динаміка достатності регулятивного капіталу банків України за 2009–2013 рр. [18]

Впродовж 2009 – 2010 рр. адекватність регулятивного капіталу зросла з 18,08% до 20,83%. Але вже впродовж 2011 – 2013 рр. знизилася з 18,9% до 18,26%. Таким чином, хоча цей показник не нижчий встановленого нормативного значення (10%), комерційним банкам слід посилити свою діяльність щодо збільшення обсягу власного капіталу.

Гладких Д. [21, с.21] наголошує, що абсолютний розмір власного капіталу є

найголовнішим окремо взятим показником «здоров'я» та надійності банку. За 2013 р. власний капітал банківського сектору економіки збільшився очевидно за рахунок активного формування страхових резервів і наявності поточного прибутку. У таблиці 5 міститься перелік банківських установ України, котрі мають найбільші та найменші обсяги власного капіталу:

Таблиця 5. Обсяг власного капіталу окремих банків України на 01.01.2014 р., тис. грн. [21, с. 21]

№ п/п	Банки з найбільшими обсягами власного капіталу (більше 2 млрд. грн.)		Банки з найменшими обсягами власного капіталу (менше 100 млн. грн.)	
	Назва банку	Обсяг капіталу	Назва банку	Обсяг капіталу
1.	Ощадбанк	20455511	Кредит-оптима-банк	68673
2.	ПриватБанк	20311621	Інтербанк	71173
3.	Укрексімбанк	18083276	УБРР	81168
4.	Укрсоцбанк	8667738	Траст	82401
5.	Райффайзен-банк Аваль	7236738	Народний капітал	84423
6.	Промінвестбанк	5384190	Фамільний	84474
7.	ПУМБ	4652300	Регіон-банк	86837
8.	Укргазбанк	4522482	Новий	87263
9.	Альфа-банк	4198756	Грін-банк	89638
10.	Надра	4032299	Альянс	90376
11.	Сбербанк Росії	3666785	Траст-капітал	92919
12.	Родовід-банк	3618351	Артем-банк	95455
13.	ОТП-банк	3359401	Прайм-банк	95815
14.	Дельта-банк	3325344	Акордбанк	98761

Таким чином, чотирнадцять банків, які мають найбільші обсяги власного капіталу, можна вважати найбільш стійкими та найбільш захищеними від потенційних ризиків. Оскільки, з бухгалтерської точки зору, банківський капітал є залишковою вартістю активів після вирахування всіх зобов'язань, то чим більшим розміром власного капіталу володіє банк, тим він вважається надійнішим (за інших незмінних умов).

Зарубіжний досвід свідчить про взаємозв'язок між рівнем капіталізації банківської системи та рівнем економічного розвитку. На початок 2011 р. капіталізація банків США склала 496 млрд. євро, у Франції – 390 млрд. євро, в Німеччині – 354 млрд. євро, у Великобританії – 350 млрд. євро, в Іспанії – 210 млрд. євро, у Нідерландах – 112 млрд. євро, у Швейцарії – 100 млрд. євро [22, с. 39]. В Україні сукупний обсяг власного капіталу дорівнює обсягу власного капіталу європейського банку середнього рівня і набагато нижче обсягу власного капіталу найбільших банків розвинених країн світу.

Порівняно низька величина обсягу власного капіталу комерційних банків України на сьогодні залишається однією з основних проблем ефективності банківської системи України. Низький рівень капіталізації банків означає надмірну концентрацію ризиків у банківській діяльності, обмеження асортименту фінансових послуг та збільшення затрат на їх надання. Втрата капіталу робить неможливим функціонування банку і може призвести до його банкрутства. Важливість проблеми збільшення капіталізації банківської системи визначається дією наступних факторів [23, с. 255]:

- по-перше, достатній обсяг власного капіталу є необхідною умовою успішного виконання банками своєї посередницької функції у перерозподілі грошових ресурсів, ефективного кредитування виробничого процесу та просування товарів і послуг на ринок;

- по-друге, рівень капіталізації визначає довіру до банківської системи з боку клієнтів, а відтак є однією із головних умов підтримання її фінансової стабільності;

- по-третє, достатня капіталізація банку є необхідним елементом у системі заходів щодо забезпечення його конкурентоспроможності на ринку.

На наш погляд, розробка заходів щодо нарощення капіталу банків є необхідною як на макро-, так і на мікрорівні. На макрорівні слід підвищити регуляторні функції Національного банку України в

зазначеному процесі, вдосконалити відповідну законодавчо-нормативну базу, сприяти концентрації капіталу у банківській сфері шляхом злиття та поглинання банківських установ.

На мікрорівні заходи щодо збільшення власного капіталу мають розроблятися кожним банком стосовно загальної стратегії розвитку банку, його управління активами і пасивами, допустимого рівня ризику, а також очікуваного рівня доходності. Головними джерелами збільшення власного капіталу комерційного банку є проведення додаткових емісій акцій, реінвестування прибутку, капіталізація дивідендів, залучення коштів на умовах субординованого боргу.

ВИСНОВКИ

Надійність та ефективність функціонування банківської системи, її здатність задовольняти потреби економічних суб'єктів у необхідних грошових ресурсах значною мірою обумовлені величиною банківського капіталу. Під ним слід розуміти кошти і виражену у грошовій формі частину майна, які належать його власникам, що забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку. Капіталізація банку – це комплекс дій, спрямованих на реальне збільшення обсягу капіталу банку шляхом реінвестування отриманого прибутку, залучення грошових коштів та їх еквівалентів ззовні, а також за рахунок консолідації та концентрації.

Аналіз динаміки власного капіталу вітчизняних комерційних банків свідчить про позитивні тенденції у збільшенні його обсягу, проте він є значно нижчим від розміру власного капіталу банків розвинених країн. Крім того, спостерігається зниження частки банківського капіталу у валовому внутрішньому продукті України. Такий стан речей вказує на необхідність розробки заходів щодо збільшення рівня капіталізації банків.

Заходи щодо нарощення обсягів капіталу повинні розроблятися як на макрорівні, так і на рівні кожного комерційного банку. Підвищення капіталізації вітчизняної банківської системи сприятиме зростанню її надійності і конкурентоспроможності та, як наслідок, економічній стабілізації в країні загалом.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Роуз Питер С.; пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Дело Лтд, 1995. – 768 с.
2. Розенберг Д. Словарь банковских терминов: пер. с англ. – М.: ИНФРА – М, 1997. – 360 с.
3. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф.С. Мишкін; пер. з англ. С. Панчишина. – К.: Основи, 1998. – 963 с.
4. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Синки; под ред. Р.Я. Левиты, Б.С. Пинскера: пер. с англ. – М.: Catallaхu, 1994. – 820 с.
5. Завгородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Завгородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Знання, 2000. – 587 с.
6. Лозовский Л.Ш. Универсальный бизнес-словарь / Л.Ш. Лозовский, Б.А. Райзберг, Л.А. Ратновский. – М.: ИНФРА – М, 1997. – 640 с.

7. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В.С. Стельмах та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
8. Алексеенко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія / М.Д. Алексеенко.- К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
9. Барановський О.І. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусі / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2007. - № 9. – С. 12 – 20.
10. Вожжов А.П. Капітал комерційних банків як складова ресурсів банківської системи / А.П. Вожжов, А.І. Клименко // Банківська справа. – 2003. - № 4. – С. 83 – 95.
11. Маслак Н.Г. Проблеми капіталізації банківської системи України / Н.Г. Маслак // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 11. – С. 31 – 39.
12. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. – К.: АртЕк, 2000. – 640 с.
13. Островская О.М. Банковское дело: толковый словарь / О.М. Островская. – 2-е изд. – М.: Гелиос АРВ, 2001. – 400 с.
14. Момот Т. Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології / Т. Момот. – Х.: Фактор, 2007. – 224 с.
15. Благодатин А.А. Финансовый словарь / А.А. Благодатин, А.М. Лозовский, Б.А. Райзбер. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 378 с.
16. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.
17. Коваленко В.В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення: монографія / В.В. Коваленко, К.Ф. Черкашина. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 153 с.
18. Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2014 року // Вісник Національного банку України. – 2014. - № 4. – С. 76.
19. Васильченко З. М. Капіталізація банків України: сучасний стан та проблеми нарощення / З.М. Васильченко, І.В. Доманецький // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики [зб.наук.праць] . - 2013. – Випуск 1 (14). — С. 3 – 10.
20. Валовий внутрішній продукт, продукція промисловості та сільського господарства, капітальні інвестиції, роздрібний товарооборот // Бюлетень Національного банку України. – 2014. - № 2. — с. 76.
21. Гладких Д. Ключові показники діяльності банків України за підсумками 2013 року / Д. Гладких // Вісник Національного банку України. – 2014. - № 4. – С. 16 – 23.
22. Фостяк В.В. Шляхи підвищення капіталізації банків України / В.В. Фостяк // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики [зб.наук.праць] . - 2012. – Випуск 1 (12). — С. 38 – 45.
23. Банківська система України: становлення та розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / за ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: «Вектор», 2012. – 462 с.

Одержано 14.05.2014 р.